

Pola stoljeća Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika

Titov režim osudio je Deklaraciju kao "neprijateljski akt", a njezini su autori kažnjeni ili podvrgnuti različitim pritiscima te udaljeni iz javnoga života

Piše: Željko Holjevac

Prije pola stoljeća, 17. ožujka 1967. u zagrebačkom tjedniku *Telegramu* objavljena je *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*. Zamišljena kao prilog raspravi o amandmanima na jugoslavenski ustav, Deklaracija je zahtijevala ravnopravnost hrvatskoga, srpskoga, slovenskoga i makedonskoga jezika u saveznim ustanovama i dosljednu primjenu u javnome životu.

Oblikovanje moderne hrvatske nacije u 19. i 20. stoljeću neodvojivo je od procesa standardizacije i razvoja suvremenoga hrvatskoga književnog jezika. Buđenje interesa za političko i jezično jedinstvo podijeljenoga hrvatskog prostora u procjepu između austrijskoga centralizma i pojačane mađarske prevlasti vodilo je prema Hrvatskome narodnom preporodu kao građanskome kulturnom pokretu.

PRVI HRVATSKI PRAVOPIS

Nakon što je mađarski jezik postao obvezni predmet u hrvatskim školama, Ljudevit Gaj je 1830. na Budimu tiskao prvi hrvatski pravopis u knjižici *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja*. Založio se za standardizaciju hrvatskoga književnog jezika na štokavskoj dijalek-

talnoj osnovi i slovopis prema češkome uzoru. U to vrijeme hrvatski jezik nije bio jedinstven, nego su postojala tri narječja (štokavsko, kajkavsko i čakavsko). Istodobno su se u hrvatskim pokrajinama službeno rabili strani jezici (latinski, njemački i talijanski), pa su Gaj i ostali preporoditelji u borbi za jedinstveni hrvatski književni jezik osnivali čitaonice i knjižnice u Varaždinu, Karlovcu, Zagrebu i drugdje. Tih godina na zagrebačkoj Akademiji počeo se predavati hrvatski jezik kao nastavni predmet.

Iako se još 1832. zemaljski potkaptan Ivan Rukavina zahvalio sabornicima na svojem imenovanju na hrvatskome jeziku, Ivan Kukuljević Sakcinski održao je 1843. u staleškome Hrvatskom saboru, u kojem se do toga vremena govorilo latinski, prvi govor na hrvatskome jeziku. "Mi smo malo Latini, malo Niemci, malo Talijani, malo Magjari i malo Slavjani, a ukupno (iskreno govoreći) nismo baš ništa!", kritički je tada progovorio Kukuljević.

SLOM NOVOG APSOLUTIZMA

Hrvatski sabor proglasio je 1847. hrvatski službenim jezikom u Hrvatskoj i Slavoniji, umjesto latinskoga. Unatoč tome, travanjskim zakonima Ugarskoga sabora 1848. jednim službenim

jezikom u zemljama ugarske krune proglašen je mađarski, doduše uz primjedbu da "pridružene strane u smislu vlastitih pravilah njihov materinski jezik upotrebljavati mogu". Iako je jasno izrazio namjeru Hrvata da budu "slobodnim narodom u slobodnom austrijskom carstvu", Hrvatski sabor 1848. nije sasvim otklonio mogući "savez s ugarskim puci u smislu pragmatičke sankcie i na temelju slobode, jednakosti i

bratinstva", ali nije prihvatio travanjske zakone koje mu mađarski pravci "ni saobćili nisu, nego su jih samo na pojedine vlasti razaslali", istaknuvši štoviše da "trojedne kraljevine kao države od uvijek slobodne i od Ugarske nezavisne sadašnju vladu ugarsku priznati niti mogu niti hoće".

U vrijeme novoga apsolutizma po-

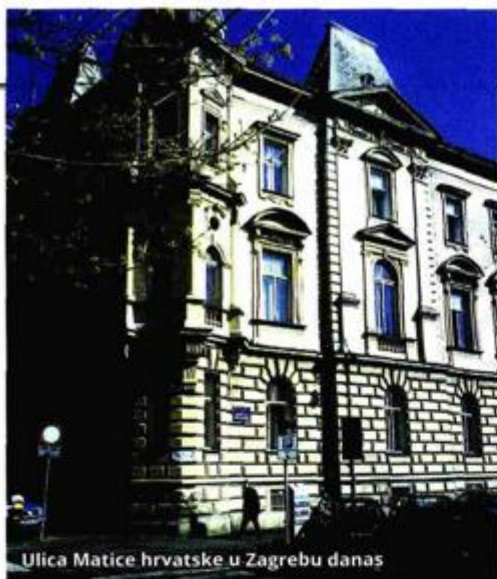

Ljudevit Gaj je 1830. tiskao prvi hrvatski pravopis

Grb SR Hrvatske 1960-ih godina

Unitaristički projekt kulturne integracije u prvoj Jugoslaviji predviđao je stvaranje "jugoslavenskog naroda" koji govori umjetnim "srpsko-hrvatsko-slovenačkim" jezikom.

Ulica Matice hrvatske u Zagrebu danas

Krleža, jedan od potpisnika Deklaracije, s Titom

slije revolucionarne 1848. ukinute su čitaonice kao središta kulturno-političkoga rada, a njemački je kao službeni jezik uveden u državne urede i škole. Poslije sloma novoga apsolutizma odobren je povratak hrvatskoga jezika u službenu uporabu u Hrvatskoj i Slavoniji. "Želi li Jugoslovenstvo jednim narodom u duhovnom smislu postati, to bi imalo nastojati da se sjedini u književnom jeziku", pisao je tada kanonik Franjo Rački, jedan od prvaka Narodne stranke i promicatelj zamisli o zajedništvu Južnih Slavena. Na taj poticaj Hrvatski sabor donio je 1861. zaključak o jugoslavenskome jeziku u "trojedinj kraljevini", ali je Ivan Mažuranić, hrvatski dvorski kancelar u Beču, prepravio taj zaključak i upisao da se jezik zove hrvatski. Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1868. priznat je hrvatski kao službeni jezik u Hrvatskoj i Slavoniji.

Unitaristički projekt kulturne integracije u prvoj Jugoslaviji između dvaju svjetskih ratova predviđao je stvaranje "jugoslavenskog naroda" koji govori umjetnim "srpsko-hrvatsko-slovenačkim" jezikom. Poslije sloma prve Jugoslavije i uspostave Nezavisne Države Hrvatske preuređen je hrvatski književni jezik i uveden korijenski pravopis. U drugoj Jugoslaviji hrvatski je bio zasjenjen srpskim u umjetno stvorenom "hrvatsko-srpskom" ili "srpsko-hrvatskom" jeziku, jednom od triju službenih jezika u državi (ostala dva bili su slovenski i makedonski).

KORIJENSKI PRAVOPIS U NDH

Takvo rješenje utemeljeno je Novosadskim dogovorom hrvatskih, srpskih i crnogorskih jezikoslovaca i književnika 1954., a smatralo se da zajednički jezik posjeduje dva izgovora (ijekavski i ekavski) i dva pisma (latinica i cirilica). Nakon što je udarom na partijskom plenumu na Brijunima 1966. smijenjen Titov zamjenik Aleksandar Ranković, protivnik popuštanja političke stege, zamah liberalizacije u dogmatski krutom socijalizmu po-

taknuo je javne rasprave i otvorio krizna žarišta.

"Dosadašnja ustavna odredba o 'srpskohrvatskom odnosno hrvatskosrpskom jeziku' svojom nepreciznošću omogućuje da se u praksi ta dva usporedna naziva shvate kao sinonimi, a ne kao temelj za ravnopravnost i hrvatskog i srpskog književnog jezika, jednako među sobom, kao i u odnosu prema jezicima ostalih jugoslavenskih naroda. Takva nejasnoća omogućuje da se u primjeni srpski književni jezik silom stvarnosti nameće kao jedinstven jezik za Srbe i Hrvate. Da je stvarnost zaista takva, dokazuju mnogobrojni primjeri, a među njima kao najnoviji nedavni Zaključci pete skupštine Saveza kompozitora Jugoslavije. Ti su zaključci objavljeni usporedno u srpskoj, slovenskoj i makedonskoj verziji kao da hrvatskoga književnoga jezika uopće nema ili kao da je istovjetan sa srpskim književnim jezikom", pisalo je uz ostalo u *Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*.

ZAHTJEV ZA PRIZNAVANJEM ZASEBNOSTI

Zahtjev za priznavanjem zasebnosti hrvatskoga književnog jezika obrazložen je u Deklaraciji riječima: "Načelo nacionalnog suvereniteta i potpune ravnopravnosti obuhvaća i pravo svakoga od naših naroda da čuva sve atribute svoga na-

"Načelo nacionalnog suvereniteta i potpune ravnopravnosti obuhvaća i pravo svakoga od naših naroda da čuva sve atribute svoga nacionalnog postojanja."

Televizija Zagreb 1960-ih godina

cionalnog postojanja da maksimalno razvija ne samo svoju privrednu, nego i kulturnu djelatnost. Među tim atributima odsudno važnu ulogu ima vlastito nacionalno ime jezika kojim se hrvatski narod služi, jer je neotuđivo pravo svakoga naroda da svoj jezik naziva vlastitim imenom, bez obzira radi li se o filološkom fenomenu koji u obliku zasebne jezične varijante ili čak u cijelosti pripada i nekom drugom narodu.”

Iako je Deklaraciju, uz Maticu hrvatsku kao predvodnika, potpisalo još 17 znanstvenih i kulturnih ustanova u Hrvatskoj, uključujući i pojedince poput Miroslava Krležę, Titov režim osudio je taj dokument kao “neprijateljski akt”, a njezini su autori kažnjeni ili podvrgnuti različitim pritiscima te udaljeni iz javnoga života. Titova smrt 1980. i popuštanje političke stege doveli su do pojave višestranačja, raspada druge Jugoslavije i državnog osamostaljenja Hrvatske u Domovinske ratu ranih 1990-ih godina. Tada je hrvatski jezik postao službeni jezik u Republici Hrvatskoj, a ulaskom Republike Hrvatske u Europsku uniju 2013. postao je jednim od službenih jezika Europske unije. ■

Naslovnica *Telegrama* s tekstom Deklaracije

ENG Half a century ago, on the 17th of March 1967, the Zagreb-based weekly *Telegram* published the Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language, an example of the Croatian resistance to the Yugoslav communist regime.